

SCI-CONF.COM.UA

**SCIENCE AND INNOVATION
OF MODERN WORLD**

**PROCEEDINGS OF III INTERNATIONAL
SCIENTIFIC AND PRACTICAL CONFERENCE
NOVEMBER 24-26, 2022**

**LONDON
2022**

SCIENCE AND INNOVATION OF MODERN WORLD

Proceedings of III International Scientific and Practical Conference

London, United Kingdom

24-26 November 2022

London, United Kingdom

2022

**ОСОБЛИВОСТІ ВЖИВАННЯ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ З КОМПОНЕНТОМ
«ОКО» В ПЕРСЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ**

Науковий керівник:
Левчин Ірина Дмитрівна,
кандидат філологічних наук,
асистент кафедри мов і літератур
Близького та Середнього Сходу,
Дмитренко Вікторія Олександрівна,
студентка II курсу
Навчально-науковий інститут філології
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка
м. Київ, Україна

Анотація: Дана стаття присвячена розгляду особливостей вживання фразеологізмів з компонентом «око» в перській та українській мовах. Вивчаючи мову, часто виникають проблеми при перекладі фразеологізмів, пошуку відповідників. Як відомо, знання фразеологічних виразів з соматичними компонентами допомагають при розумінні та вивченні культури народу, відповідно і мови. Як наслідок, у роботі порушено питання вживання соматичних фразеологізмів у різних лексико-семантичних групах, наприклад, при відображенні психоемоційного, фізичного стану людини, вірувань, ставлення до навколишнього світу, опису зовнішності, рис характеру. Актуальність даного дослідження полягає в тому, що проведено паралелі між перськими та українськими фразеологічними виразами, знайдено відповідники.

Ключові слова: фразеологічна одиниця, око, соматизм, перська мова, українська мова, еквівалент, переклад фразеологізму.

Останнім часом тему фразеологічних виразів досліджувало багато вчених, як в Україні, так і поза її межами. В Україні перська фразеологія досягнула значного розвитку, завдяки дослідженням таких науковців як:

О. Мазепова, М. Охріменко, А. Даліда тощо. Якщо говорити про внесок закордонних вчених, то варто згадати Ю. Рубінчика, Г. Голєву, М. Нассірі, М. Ахмаді тощо.

У фразеології кожної мови відбивається здобуток культури, історії та звичаїв народу. В цій галузі мовотворчості чітко виявляється специфіка народного мислення. Поняття “фразеологія” має декілька значень у мові: 1) розділ мовознавства, що вивчає функціонування мовної фразеологічної системи у сьогоденні та з погляду розвитку історії; 2) сукупність характерних засобів вираження думок, притаманних певному авторові, соціальній групі, літературно-публіцистичному напрямкові, групі говорів або ж діалекту; 3) сукупність фразеологізмів певної мови [1, с. 5].

Під час роботи з лексикою іноземних мов, зокрема з перською, переклад фразеологізмів викликає певні труднощі. Зважаючи на те, що у фразеологічних зворотах відображена історія, побут народу та його національні особливості, при перекладі варто підбирати вирази, які відповідатимуть культурі вихідної мови.

У будь-якому фразеологізмі закладено своєрідність сприйняття світу крізь призму мови та національної культури, тому фразеологічні вирази здатні чітко відобразити мовну картину світу [2, с. 101]. Реальність зазвичай виражається за допомогою мовної дійсності, в якій чільне місце посідають фразеологізми з компонентом-соматизмом. [3, с. 146]. У даних фразеологічних одиницях міститься багатовіковий досвід нації та розуміння світу через матеріальну особистість. Люди прагнуть описати світ за допомогою тіла, адже вони сприймають дійсність завдяки відчуттям, які пов'язані з тілом. З давніх-давен люди співвідносили навколишній світ із частинами тіла (наприклад, головою, очима, руками, ногами і т.д.). Використовуючи їхні назви у переносному значенні, люди здатні влучніше передавати думки, почуття, дії і ставлення до світу [2, с. 102].

Під фразеологічною одиницею з компонентом-соматизмом розуміємо фразеологізм, провідним або залежним компонентом якого є слово, яке

позначає зовнішні форми організму (голова, ніс, око, рука і т.д.) та елементи внутрішньої системи (печінка, мозок і т.д.). [3, с. 146]. Компоненти-соматизми широко поширені у фразеологічному пласті лексики, оскільки відносяться до ядра словникового фонду мови [4, с. 30].

Для проведення дослідження за основу взято класифікацію В. Жукова, який виділяє десять лексико-семантичних груп фразеологізмів з компонентом-соматизмом за семантичними ознаками: позначення характеру людини, фізичного стану, стану-відчуття, відчуття-відношення, якісної характеристики, розумової діяльності, портрету, дій та вчинків людини, соціального положення, ступеня віддаленості від певного об'єкту [5, с. 63].

Розглянемо детальніше вживання фразеологізмів із соматичним компонентом «око» (češm) у перській та українській мовах. Матеріалом для дослідження слугували 20 фразеологізмів, які було відібрано методом суцільної вибірки з матеріалів наукового дослідження А. Даліди [6] та з фарсі-російського словника Г. Голевої [7].

Спираючись на огляд критичної літератури та відповідно аналізуючи фразеологізми, було встановлено, що фразеологічні одиниці з соматичним компонентом «око» вживаються аби відобразити психічний, фізичний стан людини, емоції, описати характер, зовнішність, повір'я народу та сприйняття світу.

Для початку розглянемо приклади вживання компоненту «око» (češm) у фразеологізмах, які передають психоемоційний стан людини. Психоемоційний стан може виникнути у людини при різних життєвих обставин. Це психічний процес, під час якого у людини можуть проявлятися певні емоції, такі як: тривога, переживання, злість, здивування, ненависть і т.д.

Фразеологізм گرد شدن چشمها از حدقه در آمدن، (češmhā az hadaqe dar āmadan, gerd šodan) перекладається дослівно з перської як «очі виходять із орбіт, стають круглими». Еквівалент в українській мові «ледве очі з орбіт не повилазили; очі наверх лоба лізуть». Вживається, коли хтось дуже вражений чи здивований [6, с. 72]. Український відповідник містить компоненти-соматизми «око» та

«лоб».

برق از چشم کسی پریدن (barq az češm kas-i paridan) – дослівно «іскра вистрибує у когось з ока». Влучним українським відповідником можемо вважати фразеологізм «іскри з очей сиплються». Вживається для підкреслення гніву людини [6, с. 73].

خون چشمها را گرفت (xun češmhā rā gereft) – буквально «кров охопила очі». Еквівалент – «очі налилися кров'ю», у складі якого наявні соматичні компоненти «око» та «кров». Так кажуть про людину, яка дуже розгнівана та зла [7, с. 206].

Слід додати, що фразеологічні звороти використовуються, коли потрібно описати фізичний стан людини. Розглянемо це в конкретних прикладах:

چشم از جهان بستن (češm az jahān bastan) – буквально «закрити очі на світ». При перекладі українською мовою варто вживати фразеологізм «покинути цей світ», тобто померти». У даному відповіднику немає соматизму «око» [7, с. 150].

چشم به دنیا گشودن (češm be donyā gošudan – буквально «відкрити очі на світ». Еквівалент в українській мові «з'явитися на світ», себто народитися, в якому відсутній компонент-соматизм «око» [7, с. 151].

چشمها سیاهی رفت (češmhā siyāhi raft) – дослівний переклад «очі почорніли». Цей фразеологічний зворот перекладається в українській мові як «потемніло в очах, стало погано» [7, с. 155].

چشم گرم شد (češm garm šod) – буквально «очі зігрілись». В українській мові наявно декілька влучних еквівалентів даного перського фразеологізму - «клонить на сон», «очі заплющуються», «очі злипаються», «ловити окунів», себто задрімати, куняти [7, с. 153].

Розглянувши приклади та особливості вживання соматичних фразеологізмів на позначення психоемоційного та фізичного стану людини, необхідно зупинитися на фразеологізмах, які виражають ставлення людини до навколишнього світу.

До фразеологічних виразів на позначення можливості сприймати світ

очима входять фразеологізми з соматичним компонентом «око», який вживається у значенні «бачити», «спостерігати» [6, с. 44].

چشم به در داشتن (češm be dar dāštan) – буквально «тримати око на дверях». Український фразеологізм – «позирати на двері», в якому не міститься компонент «око». Як правило, в українській мові дану фразеологічну одиницю вживають, коли говорять про людину, яка чекає на чийсь прихід [7, с. 151].

Перський фразеологізм تا چشم کار می کند (tā češm kār mikonad) дослівно перекладається як «допоки очі працюють». При перекладі варто вживати український еквівалентний фразеологічний вираз «скільки око сягає» – скільки можна побачити чи розгледіти; повсюди [7, с. 156].

Розглянемо наступну тематичну групу фразеологізмів, яка описує зовнішність людини.

با چشم بلبلی (bā češm bolboli) – дослівний переклад «з очима солов'я». В українській мові даний фразеологізм вживається, коли потрібно описати гарні, круглі очі [6, с. 52].

بادام چشم (bādām-e češm) – даний фразеологізм перекладається буквально як «мигдалеві очі». В українській мові так кажуть про очі, які є дуже гарними [6, с. 53].

Також варто зазначити, що за допомогою фразеологічних зворотів з соматичним компонентом «око» (češm) можна описати людський характер, як і позитивні, так і негативні риси. Спочатку проаналізуємо зображення негативних якостей у виразах.

Для прикладу візьмемо перський фразеологізм چشم و دل گرسنه دارد (češm va del gorosne dārad) – буквально «мати голодне око й серце». В українській мові маємо влучний відповідник: «очі завидющі, а руки загребущі» – означає бути скупим, ненаситним, тим, хто прагне до наживи [6, с. 31]. Спостерігаємо, що український еквівалент містить компонент й іншої частини тіла – «руки».

Слід зауважити, що за допомогою фразеологізмів можна описати й таку негативну рису особистості як нахабність. На прикладі трьох поданих нижче відповідників перських фразеологізмів на позначення негативних якостей

характеру можемо спостерігати, що у їх складі немає соматизму «око».

چشم سفید (češm-e sefid) – буквально «біле око». В українській мові це означає, що людина є різкою, нахабною та безсовісною [7, с. 158].

چشم دریده (češm-e deride) – дослівно «розірване око». В українській мові так доцільно говорити про безсоромну та різку людину [6, с. 32].

پشت چشم را نازک کردن (post-e češm rā nāzok kardan) – буквально «прищурювати очі». В українській мові маємо такий еквівалент – «ходити королем, ходити павичем», себто поводити себе зверхньо, пихато, бути гордим [7, с. 155].

На додачу до всього вищевикладеного варто додати, що соматичні фразеологізми з компонентом «око» (češm) здатні передавати й позитивні якості характеру людини. Сюди ж можна додати сором'язливість, доброчесність, впевненість і т. д.

چشم پایین انداختن (češm pāyin anduxtān) – дослівно «опустити очі». Даний соматичний фразеологізм перекладається як «засоромитися, відчувати збентеження». Еквівалентом в українській мові і є вираз «опустити очі» [6, с. 36].

Фразеологічний зворот چشم و دل پاک (češm va del-e pāk) дослівно перекладається як «чисте око та серце». В українській мові кажуть, що людина чистосердечна, доброчесна, щира або ж цнотлива [7, с. 158].

چشم چیزی ندیدن (češm čiz-i nadidan) – буквально «око нічого не бачить». Доцільно вживати в українській мові відповідник «нічого не бачити на своєму шляху» – йти до своєї мети, бути впевненим [6, с. 35]. Як бачимо, що у складі двох вище згаданих українських еквівалентів на позначення позитивних рис особистості немає соматичного компоненту «око».

Разом з тим, можемо спостерігати, що різноманітні народні вірування, повір'я, забобони стали основою виникнення фразеологічних виразів. У результаті, в перській та українській мовах виникло чимало фразеологізмів, які зображують саме внутрішній страх зурочення [6, с. 68]. За народними повір'ями, зурочення – накликання нещастя від людини з лихим оком.

چشم شیطان کور (češm-e šeytān-e kur) – дослівно перекладається як «нехай шайтан осліпне» [7, с. 153]. В українській мові маємо еквівалент «аби не наврочити» – уживається, аби вберегтися від того, що може загрожувати людині, наприклад, щоб не сталося чогось поганого в житті. У даному відповіднику не наявний компонент-соматизм «око».

چشم شور (češm-e šur) – буквально «дурне око» [7, с. 153]. В Україні послуговуються таким фразеологізмом – «мати дурне око». Так кажуть про людину, яка може зурочити когось, накликати нещастя.

У результаті роботи було встановлено, що фразеологічні одиниці вживаються у таких лексико-семантичних групах, як:

- фразеологізми, які описують риси характеру – 7;
- фразеологізми, що позначають фізичний стан – 4;
- фразеологізми на позначення психоемоційного стану людини, містять 3;
- фразеологізми, які позначають народні вірування – 2;
- фразеологізми, що позначають ставлення до світу, а саме пов'язані з зоровим відчуттям – 2;
- фразеологізми, які описують зовнішність людини – 2.

Відповідно, маємо всього 20 фразеологізмів з компонентом «око» на позначення різних семантичних груп. Класифікувавши соматичні фразеологізми за семантичними ознаками [5, с. 63], зроблено висновок, що найбільше фразеологізмів вживається при описі якостей характеру (35 %), трохи менше – на позначення фізичного стану (20%).

Далі йде група відображення психічного стану людини та емоцій (15%). Найменше фразеологічних одиниць з соматичним компонентом «око» (češm) спостерігаємо у лексико-семантичних групах на позначення повір'їв народу (10%), ставлення до навколишнього світу (10%) та опису зовнішності (10 %).

Також, проаналізувавши вживання соматичного компоненту у фразеологізмах перської мови та їхніх відповідників в українській мові,

представлені фразеологічні одиниці з компонентом «око» було поділено на такі три групи:

1. Фразеологічні вирази перської мови зі словом «*šēṣṣ*» (око), у складі українських еквівалентів яких немає соматизму «око» (9 фразеологізмів);
2. Перські фразеологізми зі словом «*šēṣṣ*» (око), в яких при перекладі на українську мову наявний компонент-соматизм «око» (8 фразеологізмів);
3. Перські фразеологічні одиниці, які в українській мові зображуються разом із іншими соматичними компонентами, такими як: «кров», «рука», «лоб» (3 приклади).

У результаті було встановлено, що більшість українських еквівалентів не має у складі соматичного компоненту «око» (45%), трохи менше половини містять компонент-соматизм «око» (40%), а в деяких фразеологічних одиницях при перекладі на українську мову наявні ще й інші компоненти частин тіла такі, як «рука», «кров», «лоб» (5%).

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Соболевська О. Українські фраземи й особливості їх творення. Львів: Львівський національний університет імені Івана Франка. Педагогічний коледж. 2014. С. 9-44.
2. Майковська В. О., Прокопець М. С. Німецькі фразеологізми-соматизми у мовній картині світу. Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика. 2022. Т. 33 (72), № 3. С. 101–102.
3. Тоненчук Т. В. Типологія фразеологічних одиниць із компонентом соматизмом. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Філологія. 2019. Т. 3, № 38. С. 146.
4. Толстенко А. А. Ідеологічна специфіка фразеологічних одиниць з компонентом "голова" (на матеріалі сучасної перської мови): магістерська робота. Київ, 2020. 86 с.

5. Жуков В. П. Семантика фразеологических оборотов: учеб. пособие. 3-е изд., перераб. М., 1990. 345 с.
6. Даліда А. В. Ідіетнічні особливості фразеологічних одиниць з компонентом "око" в сучасній перській мові: структурно-семантичний аспект: магістерська робота. Київ, 2019. 118 с.
7. Голева Г. С. Фарси-русский фразеологический словарь. Москва: Грааль, 2000. 554 с.